

מעטפת התאומות כמרחב של זיקה בין-הווייתית

ד"ר נורית אל-בר¹

המעטפת הנוצרת בין הרך הנולד לאם היא מרחב שלם ומבודד המאפשר לתינוק סביבה מיטיבה. בהקשר זה, לידת תאומים מעוררת תהיות: לכאורה, ביחסי האם לילדיה נוצרות שתי מעטפות מנותקות ומועדות לפגיעות חוזרות, מצב שעלול לסכן את התפתחות התינוקות מחד ולעורר תסכול וחוסר אונים באם מאידך. במאמר זה אציע פריזמה ייחודית להתבוננות במרחב שבין האם לילדיה דרך התיאוריה של פסיכולוגית העצמי, ובייחוד הגישה המדגישה את הזיקה הבין-הווייתית (interbeing). גישה זו מאפשרת התבוננות במעטפת אס-תינוקות רחבה יותר, לצד מעטפת נוספת של מערכת היחסים בין התינוקות עצמם, מעטפת התאומות, ללא ויתור על תפיסת המעטפת אס-תינוק.

(being), ולכן גם ביכולתה לאפשר לתינוקות המשכיות הווייה וליצור סביבה מחזיקה דיה.

במחקריה על הורות לתאומים, רונית פלוטניק מתעדת תחושות כישלון, חוסר אונים ורגשות אשם כתוצאה מחוויה זו (4). הורים לתאומים נדרשים לבחור ללא הרף בין פיצול והכחשה של התאומות לבין סימביוזה טוטלית (הפיכת השניים לאחד 'דו-ראשי'). בסימביוזה הטוטלית אפשר לראות ניסיון לאחד את שתי המעטפות לאחת, ובהכחשה ניסיון למחוק את האתגר ולהדחיקו. פלוטניק מזהה אצל חלק מההורים לתאומים נוקשות מתחשבת כדרך התמודדות עם אובדן הספונטניות בהורות – ניסיונות לפתור את הקונפליקט הפנימי בעזרת חלוקה מתמטית של הזמן והמשאבים המוקדשים לכל תאום. רגשות האשם, ואובדן היכולת להורות טוטלית המתאימה לשלב זה, עלולים להביא לניסיונות לפיצוי-יתר בהווה, וכן בהמשך ההתפתחות, בשלב שבו הילד כבר מבקש את עצמאותו, כך שחוסר המותאמות הופך להווייה מתמשכת.

שרשרת תגובות ואירועים שכזו, שבה התינוק נאלץ להתכוונן אל הסביבה במקום שזו תהיה מכווננת אליו ואל צרכיו, עלולה להעמיק את הפיצול בין 'העצמי האמיתי' ל'עצמי הכוזב' (5). מצב זה, בשילוב עם הפנמה של תחושת האשמה של האם, עלול להוביל להתפתחות מצבים נפשיים כגון אשמה אישית, חרדה או דיכאון.

"התחלתי להניק את התינוקות ואז שמעתי את הבכי של התינוק השני מהעריסה. נלחצתי באתו הרגע שאני לא יכולה לקחת אותו אלי ולהניק אותו", מספרת ש', אם טרייה לתאומים. "הסתכלתי עליו, הוא היה רעב ובכה. הייתי חסרת אונים, את רגילה שאם התינוק שלך בוכה מרעב את לוקחת אותו ומניקה וכאן לא יכולת, הרגשתי אשמה. ואז

ב ראשית חייו של התינוק נוצרת בין האם הטובה דיה לרך הנולד מעין מעטפת אס-תינוק, המאפשרת סביבה מחזיקה ומיטיבה. ויניקוט מכנה את המצב הנפשי של האם בתקופה זו 'מושקעות אמהית ראשונית' (1). זהו מצב נפשי ייחודי, דמוי שיגעון, שבו האם משמרת את אשליית האחדותיות שהתקיימה טרם הלידה, ומוסיפה להתייחס לתינוק כחלק בלתי נפרד ממנה ומגופה. מצב זה מאפשר לאם מושקעות ומסירות ללא גבולות, כך שביכולתה להיענות לצורכי התינוק בצורה מיידית ומותאמת. בכך היא מאפשרת לו מידה מספקת של 'המשכיות ההווייה' (going on being), ללא קטיעה בתגובה ל'פגיעות חודרניות' (impingement). התינוק, מצדו, רואה את פני האם, המשקפים לו את הווייתו כראי (2). מצב זה מאפשר לתינוק לכוון ישות פסיכולוגית פרסונלית, אינטגרטיבית, אותנטית ובעלת חוסן למול כובד המציאות (3).

לצד יתר אתגרי הנפש שבגידול תאומים, ההתייחסות למרחב אס-תינוק כמעטפת מעלה קושי בהקשר זה. בעוד מעטפת מצטיירת לנו כמרחב סגור, שלם, מבודד ואפילו מנותק, בלידת תאומים ובמערכת היחסים של האם עם התינוקות יש לכאורה שתי מעטפות שונות, שתי דיאדות תינוק-אם. מצב זה עלול לפגוע במושקעות האמהית הראשונית, הטוטלית במהותה: בכל התמסרות לתינוק אחד, האם תחוש שהיא שוכחת או מזניחה את האחר. בד-בבד, נדידת התודעה אל התאום האחר מונעת מושקעות טוטלית בראשון. באופן זה עלולה להיווצר פגיעה גוברת ומתמשכת וקושי ביכולת האם לשהות במצב של היות

¹ מכבי שירותי בריאות.

מילות מפתח: תאומים, אס-תינוק, פסיכולוגית העצמי, זיקה בין-הווייתית.
n.elbar@gmail.com

עונה על צורך שלו: גם התאום זקוק לאחיו כשהוא מוזן, מכונן, הווה ונענה על-ידי זולתעצמי.

פסיכולוגית העצמי שניסח קוהוט, שלא כמו התיאוריות הקלאסיות, מניחה קונפיגורציה פסיכולוגית ראשונית שאיננה נגזרת של דחף, אלא של עצמי ומכונניו. בספרו "השבתו של העצמי" (6) הוא מסביר כי העצמי של התינוק, שהוא בלתי תלוי בראשית חייו, מאבד את תחושת לכידותו במגע עם מציאות החיים. לאחר התפוגגות הנרקיסים הראשוני, העצמי מבקש להשיב לעצמו את התחושה שהוא מרכז עצמאי של תפיסה ויוזמה, המצוי באינטגרציה עם חוויותיו, עם גופו ונפשו, ברצף המרחב והזמן.

כדי להשיג מטרה זו, דרושה היענות של זולתעצמי (selfobject), אחר הנחוה כהרחבה או המשך של העצמי, לצרכיו של הילד באופן היוצר מטריצה אמפתית זו. היענות אמפתית, מותאמת ועקבית לאורך החיים תאפשר התגבשות של עצמי יציב וחיוני, בעל ערך ומשמעות.

קוהוט ראה באמפתיה את האופנות המרכזיות בעבודתו של הפסיכואנליטיקאי וסבר כי יש לה תפקיד מהותי להתפתחות הילד. האמפטיה מתמקדת בחוויה מנקודת מבטו של הסובייקט, ועמדת תצפית זו זוכה למעמד ראשוני ואף בלעדי במפגש הטיפולי, כמו גם ביחסי הורה-ילד (7). סביבה הורית אמפתית מסוגלת לזהות את צרכיו הרגשיים של הילד ואת המניע להתנהגותו ולהתנהלותו, ולהגיב באופן מותאם. זהו תנאי יסוד להיווצרותו של עצמי לכיד ויציב, שמסוגל לאתגרי החיים ומסתגל אליהם (8). היענות אמפתית של זולתעצמי תתייחס לאפקט של הילד כאות, ותאפשר מזיגה בין הילד לארגון הבשל של זולתעצמי שישתתף בחוויותיו, מבלי להזדהות ולהיות מוצף באפקט. כצעד שני, הזולתעצמי יעשה פעולות מכוונות צורך כדי להרגיע את הילד, כמו לחבק אותו, להחליף לו חיתול או לדבר אליו בקול מרגיע. היענות אמפתית כזאת תאפשר בנייה של יסודות נפשיים בוגרים יותר, דרך הפנמות ממירות, שיאפשרו בניית עצמי בשל*.

המטריצה האמפתית היא המרחב ההתפתחותי-נפשי של הילד, שבו זולתהעצמי נענים לצרכיו באופן אמפתי ועקבי. קוהוט מדגיש כי לשם צמיחתו הבריאה, התינוק זקוק לזולתעצמי מראה, כמו גם לזולתעצמי מאמיר, המהווים שני קטבים בהתפתחותו. זולתעצמי מראה הוא תצורה פסיכולוגית נרחבת**

גם הרגשתי עוד אשמה שבמקום להתרכז בלהניק אותה, את התינוקת, שהיא עכשיו איתי, אני חושבת עליו ולא בנוכחות איתה. כאילו מה שלא עושים זה כישלון, אי אפשר להרגיש רגע שקט..."

בסיפורה של ש' יש גם פוטנציאל לחוויה של הרס האובייקט בין התאומים. מצע זה עלול להוביל לפגיעה בוויסות התוקפנות ולכינונם של רגשות קנאה או תחרותיות הרסניים.

כשהאם חווה את התאומות כהפרעה ברצף ההוויה, חווה תחרות על המשאב האמהי, או חווה נוכחות עם תאום אחד כתנאים של הרס עבור האחר, יש סכנה שחוויה זו תופנם על-ידי התאומים עצמם. לפיכך, אופן ההתייחסות של האם לתאומות והאופן שבו היא חווה את הטריאדה קריטי לא רק להתפתחות התקינה של כל תאום, אלא גם ליחסים בין התאומים, וכמובן לשלומותה (well being) של האם – שאינה יכולה כעת לחוות את עצמה כשלמה ומתהווה בשלום במרחב ההוויה עם ילדיה.

תאומות בתרבות – "ויתרצצו הבנים בקרבה"

בהתבוננות בסיפורי תאומים בתרבות נזהה בנקל סיפורי קנאה ויריבות. על הריונה של רבקה אמנו עם התאומים יעקב ועשיו נכתב: "ויתרצצו הבנים בקרבה, ותאמר אם-כן, למה זה אנכי" (בראשית כ"ה, פסוק כ"ב). הפירוש המקובל למילה ויתרצצו הוא משרור ר.צ.צ., כלומר ריסקו או ניפצו זה את זה. כך נפרשת בפנינו יריבותם השורשית של יעקב ועשיו עוד בבטן אִמָם, יריבות וקנאה בין תאומים עוד בטרם נשמו את נשימתם הראשונה או הוציאו מילה מפיהם. בהמשך, הפיצול בין התאומים ניכר גם במראם החיצוני ובמשלה ידם, ומעניין כי הוא מופיע גם ביחס בין ההורים לילדיהם. כל הורה יצר קשר מועדף עם אחד מהתאומים, "ויאהב יצחק את-עשו, כי-יצד בפיו; ורבקה אהבת את-יעקב" (פסוק כ"ח). בברגרותם, המושג 'אחוות אחים' ממשיך להתפורר ולהתרוקן כשהתאום הצעיר, יעקב, דוחק את אחיו הגדול ממקומו ונוטל ממנו את זכויותיו ככבוד פעמיים: כשהוא קונה את הבכורה בניזיד עדישים וכשהוא גונב את הברכה מהאב העיוור. החלק השני של הנבואה מתייחס לידיעה שמתאומים אלו עתידים להיווצר שני עמים שונים, "ויאמר ה' לה שני גיִים גִבִּטְנָה, ושְׁנֵי לְאָמִים מִמֵּעַדְךָ יִפְרְדוּ; וְלֹאִם מְלֹאִם יִאֲמַן, וְרַב יַעֲבֹד צַעִיר" (פסוק כ"ג). היריבות השורשית בין התאומים ממשיכה ומחלחלת בממד הזמן מדור לדור, ונמשכת עד ימינו אנו. סיפורם של יעקב ועשיו הוא סיפור על אח שהופך לאחר.

יריבות וקנאות בין תאומים מתוארים גם במקרה של פרץ ורח, תאומיה של תמר המקראית, קסטור ופולוקס מהמיתולוגיה היוונית, ורמוס ורמולוס מהמיתולוגיה הרומאית.

החזרתיות של מיתוס התאומות כיריבות מעורר את השאלה – האם נגזר על התאומות להתהוות כיריבות?

במאמר זה אתבסס על נקודת המבט של פסיכולוגית העצמי, ובייחוד פסיכולוגית הזולתעצמי המדגישה את המטריצה הייחודית של זיקה בין-הווייתית (interbeing), כדי להציע אופני התבוננות אחרים במרחב אס-תינוק או אס-תינוקות. מבלי לוותר על התפיסה המדויקת של מעטפת אס-תינוק, אציע לדמיון שמעטפת זו שרויה במעטפת אס-תינוקות רחבה יותר, המכילה את שני האחים. לכך נוספת מעטפת רביעית של מערכת היחסים בין התינוקות עצמם, מעטפת התאומות. בתפיסה כזו, הזנתו של ילד אחד אינה פוגעת בילד האחר, אלא

* תקצר היריעה מלהתייחס במאמר זה למושגי מפתח של קוהוט – כשל אמפתי והפנמה ממירה, המרחיבים את מושג האמפתיה הקוהוטיאני ומבחינים שטעויות אמפתיות של הזולתעצמי הן חלק מהתפתחות תקינה, ובלבד שיהיו תואמות שלב התפתחותי ולא טראומיות.

** האמרה – זהו התרגום העברי שהציע קולקה (2008, 2010) למונח idealization כחלופה למונח 'האדרה', השגור בתרגום. המילה 'האדרה' עלולה להתפרש כנוגעת לאיכות הגרנדיוזיות, במקום האיכות האידיאלית שאליה מכוון המושג. המילה 'האמרה' מופיעה בספר דברים פרק כ"ו, י"ז-י"ח: "את-יהוה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרךיו, ולשמר תקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו. ויהוה האמריך היום להיות לך לעם

לשמר את השלמות הראשונית שהפרה המציאות, הם רק שלב אמצעי במהלך ההתפתחות של הממד הנרקסיסטי. בהמשכו התקין מתרחש מעבר להתמרות כגון יכולות יצירתיות, אמפתיה, קבלת חלופיות החיים, הומור וחוכמה (13). קולקה רואה בעצמי הגרנדיוזי ובדיוקן ההורה המאמיר מצבי צבירה נרקסיסטיים בעלי איכות של צורה. מנגד, כשהעצמי עובר למצב מותמר מתהווים מצבי צבירה של התמוססות, המתפתחים מתוך הקוטב של דיוקן ההורה המאמיר, ממצב שהוא מעבר לאישי. השאיפות שונות מהאידיאלים, בכך שהן מבטאות את ההפצעה האישית בעוד האחרונים מייצגים את ההתמוססות לעבר העל־אישי, למצב הווייתי המכונה **עצמיות קוסמית**.

קולקה מציע תנועה, מעין זרימה חופשית של קיום אנושי בין מצבי הצבירה הנרקסיסטיים, בין מצב צבירה בעל איכות של צורה – אישית, אינדיבידואלית, מופרדת – שהוא מכנה 'הפצעה', לבין התמרה שהיא קיום על־אישי משתתף בעולם, או בלשונו 'התמוססות', קיום א־דואלי.*

הנחת היסוד של מודל ההפצעה־התמוססות היא שצורך העצמי של האדם להפצעה זקוק למטריצה אמפתית של זולתעצמי רואה, שמתוכה מתרחש האדם כיש אינדיבידואלי, קיים וממשי; ובאופן משלים, צורך העצמי של האדם בהתמוססות זקוק למטריצה אמפתית של זולתעצמי מאמיר שמאפשרת את הימזגותו עם מה שמעבר לקיומו האישי.

פסיכולוגית הזולתעצמי היא זרם בפסיכולוגית העצמי השם דגש על חקר רוח האדם ומתבונן באדם כמצוי בתוך מטריצה של זולתעצמי, מתוך אמונה שמטריצה זו חיונית להבנתו. מטריצת זולתעצמי משולה לאוויר שמקיף את האדם. "התבוננות בתינוק האנושי במופרד מהזולתעצמי תהיה אבסורדית בדיוק כמו בדיקה פיזיולוגית שלו בתוך ריק, כלומר במצב של היעדר חמצן" (14, עמ' 29). ההתקיימות הנפשית של האדם היא לעולם בזיקה עם אחר המשמש לה כר צמיחה: אין קיום אנושי ללא האחר, וכך הנפש היא תמיד תוצר קונטקסטואלי (15). במובן זה תפיסה זו נבדלת מהתפיסה המערבית המקובלת הרואה באדם יחידה פרטיקולרית נפרדת, שהביאה להצבת הנפרדות כאחת ממטרות בתיאוריות הפסיכואנליטיות הקלאסיות.

* דיון בשאלה אם מצבי התמוססות הם גם מנת חלקם של ילדים צעירים אפשר למצוא במאמרו של אריה גרין (2017), "גילוי פנים והסתור פנים, חיים ומוות, סוף ואינסוף", בתוך: כתבים: פסיכולוגית העצמי התרומה הישראלית, בעריכת א. גבריאלי, ר. קלע וק. גולדברג כרמל, ירושלים, עמ' 214-215. גרין כותב על האפשרות של ילד צעיר לרטוט בין מצבי הפצעה להתמוססות כחלק מהתהליך הטיפולי, ומציין שבניגוד למבוגר, הוויית הילד פתוחה לעולם, ולכן הוא פתוח יותר למופעי התמוססות. הוא מתייחס לאלגיה השמינית ב"אלגיות דואיני" של רילקה, בכותבו "ומי שמתקרבים במידה יתרה אל הפתוח" הגם הילד הבהוה לפני שמפנים את עיניו אחורה, הנוטה למוות שנהיה כבר לחלק מהחלל הטהור עצמו והאוהב רק בהיותו לא מסתיר ולא אוהו בזולתו האהוב.

מבחינה חווייתית, המעניקה לילד הכרה לגרנדיוזיות העצמי הבריאה שלו. במעטפת אסת־ינוק צורך זה בא לידי מימוש דרך עיניה הרואות והמאשרות של האם, מתוך מושקעותה בתינוקה עד כדי מיזוג מכונן אחדותי ייחודי ואמפתי.

זולתעצמי מאמיר מציין את הצורך ההתפתחותי והאנושי להימזג לזולתעצמי בעל איכויות של אידיאל, שנענה בצורה אמפתית לצורך זה ולוקח את התינוק תחת חסותו. במעטפת אסת־ינוק, זה קורה כשהאם מחזיקה ונושאת את התינוק, למשל. התינוק הוא חלק ממופע רחב, יציב ומגונן.

קוהוט מציין ש"יצירת הזולת־עצמי המואדר והעצמי הגרנדיוזי הינם שני היבטים של אותה פאזה התפתחותית, או במילים אחרות הן מתרחשות סימולטנית אצל התינוק" (9, עמ' 100). מחשבה זו מקבילה להנחתו פורצת הדרך, שציר אהבת האובייקט וציר הנרקסיזם הם שני צירים נפרדים המתפתחים במקביל במהלך החיים ללא קדימות, עליונות או עדיפות של אחד מהם על פני האחר. עם זאת, ייתכן שבשל נסיבות חיים כאלו או אחרות ציר אחד יקבל דגש או ייכשל לעומת האחר, דבר שנוכל לראות בהעברה בקליניקה.

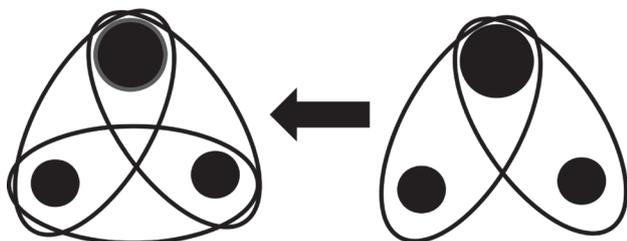
שני קטבים אלו יוצרים ביניהם את 'קשת המתח' האישית של האדם, הנמתחת מקוטב השאיפות, דרך הכישרונות והמיומנויות, ועד לקוטב האידיאלים ומתקיימת לאורך חייו.

כאשר אין היענות מהמטריצה האמפתית, בצורה של כישלונות חמורים ומתמשכים של היענות זולתי העצמי (10) "העצמי יחפש דרכים ומעקפים כדי לשמור על היותו", הוא יגייס את "הדחפיות הביולוגית כדי לתת לעצמו את מה שנשלל ממנו וחסר לו", וזאת בכדי להשיב לעצמו את תחושת הלכידות. כלומר, במצבים אלה של התפרקות העצמי נראה את מופעי הדחף (11, עמ' 11). במקרה שהצורך בזולתעצמי מראה אינו מתממש, האדם יזנח את האקסהיביציוניזם הבריאי שלו, שיוחלף בהתעסקויות אקסהיביציוניסטיות חסרות מנוח שעברו סקסואליזציה, הגרנדיוזיות תתבטא בתצורתה הארכאית והחדווה תשתנה לדיכאון ונרפות (10).

אם ההיענות האמפתית לצורכי ההאמרה אינה מתממשת, ההערצה הבריאה תיפסק, התצורה הפסיכולוגית הנרחבת תקרוס, ובמקומה יבואו מופעי דחף, שיתבטאו על פי קוהוט בהפסקת ההתלהבות הבריאה ומעבר למציצנות או לחתירה לארוטיציזם אזורי שצורתו מבודדת (אוראלית, אנאלית או פאלית־גניטאלית) במקום שהארוטיציזם יחוה כמקור להנאה ולחדווה (10). באופנים פתולוגיים אלה, העולים בהיעדר היענות מספקת של זולתעצמי, העצמי מנסה להשיב את לכידותו.

קולקה (12) מאגד את רעיונותיו של קוהוט לפרדיגמה הוליסטית, ומדגיש שמהלך ההתפתחות התקינה הניסיונות

סגְלָה, כְּאִשֶׁר דְּבַר־לָךְ; וְלִשְׁמֹר כְּל־מִצְוֹתַי. היא טומנת בתוכה את הממד הרוחני ומסמנת בכך את תנועותיו של האדם לעבר מויגה אל מה שמעבר לו.

תרשים 1: ממעטפות מבודדות לכינון מעטפת התאומות

כבר בראשית החיים. הן המופעים של מעטפת האם-תינוק והן אלה של מעטפת התאומות והמעטפת הכוללת יאפשרו מופעי הופעה והתמוססות, ויחד תתאפשר תנועת רטט עדינה ביניהם. (ר' תרשים 1).

התבוננות האם דרך פריזמה שכזו תאפשר היחלצות מהמלכודת שבמודל של מעטפות אס-תינוק מבודדות, המוביל לרגשות כישלון, אשם או חוסר אונים. היא תוכל לצמצם את המכביד והמפריע במערכת הורות-תינוקות זו. הרחבת מטריצת הזולת-עצמי מאפשרת לאם להשתחרר מהחוויה הקיומית הטרגית שנוצרת מתחושה של אי-יכולת למימוש עצמי בשל נסיבות חיים משובשות; במקרה זה, אי-מימוש החוויה האמהית בהורות לתאומים. לעומת זאת, החוויה הנרקמת בין התאומים בתפיסה האמהית המוצעת תוביל לרגיעה ולתחושת סיפוק עם כל אחד מהתאומים, מתוך הבנה שהזנת תאום אחד היא גם הזנת האחר. נוסף על כך, ראיית מעטפת התאומות והזיקה הבין-הווייתית ביניהם מבהירה כי כל תאום זקוק לאחיו מוזן ומסופק, אחרת הווייתו שלו תפגע.

נראה כי מצע כזה, הנותן נוכחות בריאה ובוראת למופעי ההפצה, אבל גם מכיר ומקבל באהבה את רגעי התמוססות, יעודד הופעה של התמרות בריאות. למעשה, התבוננות בתאומים מצביעה על אפשרות שילדים שפתוחים למצבי התמוססות בשלבים מוקדמים גם מגיעים למצבי התמרה בשלבים מוקדמים יותר.

דוגמה קלינית – מתן כינויים ייחודיים

ר. ונ., תאומים שהחלו לדבר, החלו לכנות זה את זה בשמות חיבה שונים מאלה שבהם מכנים אותם בני המשפחה האחרים. כל אחד מהם גם נתן שם אחר ועקבי לאם. התנהגות זו מצביעה על כינון ושיומן של המעטפות: המעטפת ביניהם, מעטפת התאומות שמתממשת דרך כינויי חיבה פרטיים, ומעטפת האם-תינוק האישית שמסומלת בכינוי המיוחד שכל אחד נתן לאם בנפרד מתאמו. התאומים גם הרחיבו את השיום למעטפת המשולשת (ובמובן הרחב יותר ניתן לחשוב עליה כמעטפת אינ-סופית) ונתנו לאם כינוי חיבה נוסף ומשותף שמהדהד את כינויי החיבה ההדדיים שלהם.

דוגמה קלינית – הנכחת המעטפות

י. שואל את האם: אם היתה רעידת אדמה גדולה, והאדמה היתה מתבקעת לשניים כך שהיה נוצר סדק עצום והיית יכולה להציל רק ילד אחד, איזה היית בוחרת?

לפי קולקה, המטריצה האמפתית המאפשרת את מטריצת זולת העצמי היא מטריצה של זיקה בין-הווייתית, או הווייה שלובה* (interbeing) בלשונו של מורה הון ופעיל השלום תיך נאת האן. מושג זה מתאר את מציאות ההתהוות המותנית בזיקה לאחר, או Tiép Hiên בווייטנאמית: Tiép פירושה "להיות בקשר עם", ואילו Hiên היא "תובנה" או "ראייה נוכחת"; יחדיו הם מתורגמים כזיקה בין-הווייתית, תובנה או ראייה נוכחת של הזיקה לאחר (16).

המטאפורה הרווחת לזיקה הבין-הווייתית היא הרשת של אינדרה (17) המתוארת ב"אווטמסקה סוטר": במשכנו השמימי של האל הגדול אינדרה יש רשת פלאית אינסופית, שבה בכל הצטלבות חוטים משובצת אבן חן המשקפת את כל שאר האבנים. כיוון שכל אחת מהאבנים קיימת רק כהשתקפות של כל יתר האבנים, אין לה טבע עצמי נפרד; ובכל זאת, קיומה של כל אבן מאפשר את קיומה של הרשת כולה ושל כל אחת מהאבנים האחרות. זהו קיום הדדי, שבו האחת קיימת רק דרך הכלל ובה בעת יוצרת את הכלל, שאיננו אלא ההווייה השלובה של כלל האבנים. המטאפורה מייצגת הווייה שלובה פרדוקסלית של ישויות שיש להן, ובה בעת אין להן, קיום עצמאי, או במילים אחרות, של ישויות ריקות ובכל זאת קיימות.

מעטפת התאומות כמרחב של זיקה בין-הווייתית ועצמיות קוסמית

לפי תפיסה זו, התאומים שרויים יחד ברשת של קיום הדדי. כל אחד מהם הוא אבן חן שמתקיימת מתוך השתקפות הזולת ומשתקפת בו. קיומו של כל תאום מאפשר את קיומו של האחר, ובה בעת מתאפשר בזכות קיומו וגם יוצר את התאומות. לכל אחד מהם יש, ובה בעת אין, קיום עצמאי. הכרה במעטפת התאומות המחזיקה את הזיקה הבין-הווייתית ביניהם, עשויה להוליד אצל האם חדווה שמקורה בידיעה של אחוות התאומות ושל הצרכים ההדדיים של שניהם, דבר שיאפשר לה להחזיק את הסביבה בעבור התינוקות, על כל המשתמע מכך.

במילים אחרות, כל מעטפת אס-תינוק מעניקה מצע התפתחותי עשיר לעצמי הטוטלי: גם לצרכיו הגרנדיוזיים, דרך המושקעות של האם בתינוק, ההתכוונות לצרכיו, עיניה המאשרות והמכוונות של האם, וגם לצרכיו המאמירים, לדוגמה דרך נשיאתה ואחיזתה את התינוק. בתאומים איזון זה עלול להתערער, אך מעטפת התאומות, כפי שהוצגה כאן, מאפשרת תיקון של חוויה זו באמצעות מתן מרחב נוסף למופעים השונים ומשקל רב יותר לקוטב האידיאליים, לכיוון הזיקה הבין-הווייתית ולבריאת עצמיות קוסמית, החוויה האנושית המתרחשת במופעי ההתמוססות עם העולם. החוויה המוקדמת של זולת משמעותי, היכולת לשהות כאבן חן מנצנצת אחת באורן של אבני חן אחרות ברשת האנושית, פותחת צוהר למופעי התמוססות נינוחים

* תרגום מקובל נוסף למושג זה הוא 'שלובהיות'.

בה. הסוג השני מתייחס להעברת תאומות, או בשמו השני **האני-אחר** (alter-ego), ונמצא על הרצף הפסיכולוגי שבין שתי ההעברות האחרות (ר' דיון מפורט להלן). הסוג השלישי מתייחס להעברת המראה במובנה הצר והקלאסי, כפי שמתואר לעיל: גבולות האובייקט-סובייקט ברורים, ועם זאת מופעלת העברת זולת עצמי, שבה הניצוץ בעיני האם הרואה את מצגו האקסהיביציוניסטי-נרקסיסטי של הילד, וצורות השתתפותה בתגובה להנאתו, מאששים את ערכו העצמי. עם התפתחות הילד, הסלקטיביות הגוברת של הניצוץ בעיני האם גם מתעלת אותו לכיוונים מציאותיים.

בהעברת תאומות, הנמצאת באמצע הרצף הפסיכולוגי בין שתי ההעברות המוכרות לעיל, הדמיות עם הזולת היא המכוננת, כלומר הרגשה של דמיון ומובנות על-ידי האחר ללא צורך במילים, בניגוד לתחושת הזהות המופיעה בהעברת מראה מהסוג הראשון. קוהוט מתאר חוויות אלו כחוויות של אחווה, שייכות וקירבה אנושית עמוקה, תחושה של היות אדם בין בני אדם. כדוגמה לכמיהה החזקה והבסיסית לסוג זה של חוויה, הוא מספר על אסטרונאוטים בחללית המאבדת אנרגיה בחלל, החשים השתוקקות עצומה לחזור לכדור הארץ ולהתאחד איתו, מבלי להישרף באטמוספירה או למות בדרך. הוא מתאר את ההשתוקקות הזו כעזה ועמוקה ביותר, כסמל להשתוקקות לקשר אנושי, לחום ולחוויות אנושיות (19).

טוגשי וקוטלר (20) רואים בהעברת התאומות התפתחות דרמטית בתורתו של קוהוט, ההופכת אותה מפסיכולוגיה של העצמי לפסיכולוגיה של היות אדם. פסיכולוגיה זו אינה מגבילה עצמה לעיסוק בשאלת לכידותו וחיוניותו של העצמי, אלא בוחנת את השדה החברתי-אינטראקטיבי שבו האדם חי, תוך דגש על הפונקציה של התהוות החוויה האנושית של אדם בין בני אדם.

קוהוט (19) משער שחוויות אלו מתחילות להנץ בשלב התפתחותי מוקדם ופרה-מילולי (ונשענות למשל על ריתמוס הקול, הבעות פנים, מידת עוררות וכדומה), ומסייעות להתפתחותה של יכולת האמפתיה. הן עשויות להיות פחות בהירות וקלות לניסוח מחוויות התאומות המוכרות יותר בגיל החביון (לדוגמה לישת בצק לצד ההורה), אך נוכחות כבר בשלב מוקדם זה ויוצרות בתינוק "תחושה עמוקה אך חזקה ומתפשטת של ביטחון כאשר הוא מרגיש עצמו כאנוש בין בני אנוש" (19, עמ' 258). הוא מתאר את התפתחותה של תודעה מרגיעה של היות התינוק מוקף בקולות ובריחות של סביבה אנושית. טוגשי מרחיב ואומר שסוג תקשורת זה נעוץ בקשר בין התינוק למבוגר בתהליך הרגולציה, בין ההתאמה (סינכרוניזציה) לחוסר ההתאמה בממד האימפליציטי (20).

ניתן להרחיב את חוויות התאומות לתקשורת הלא מילולית בין התינוק לבני גילו, במקרה זה לאחיו התאום. חוויות של תקשורת לא מילולית הטבולות בתפיסה חושית, וכוללות חוויות ראשוניות אנושיות משותפות – 'מה שאני מרגיש

האם: אותך, הייתי בוחרת אותך.

י: ואם ל. (התאום) היה שואל אותך את השאלה הזו, מה היית עונה לו?

האם: אם הוא היה שואל אותי בדיוק את אותה השאלה, הייתי עונה לו שאותו הייתי מצילה. י: מחייך בנינוחות.

ברצף זה ניתן לראות, מחד, רצון לבלעדיות בקשר הייחודי והמכונן עם האם, בחירה בו והכרה בייחודיותו ובערכו. זו צורת ההפצעה של האישי, האינדיבידואלי. במובן זה יש כינון של זולת עצמי מראה הנענה לצורך בהכרה בגרנדיוזיות העצמית, ובכך לצורך העניין הופעתה של מעטפת אס-ילד. את השאלה על התשובה לאח התאום ניתן להבין מחד כבדיקה נוספת של ערכו בעיניה של האם, הפעם גם בממד ההשוואה, הקנאה והתחרות. דיאלוג כזה עלול להוביל אחר-כך לחשש מהרס ולתחושת אשם. תשובתה של האם בדוגמה זו מרגיעה את החרדה ומחזיקה את הזווית הטרגית שמעורר מצב זה (סיטואציה דמיונית שבה ניתן להציל רק אחד מהילדים) ובמקביל מנכיחה את מעטפת האס-ילד האחרת. היא מעוגנת בהבנה שהילד השואל מודע למעטפת השנייה וזקוק להנחתה, וודאי שלא למחיקתה, וכן בהכרה בקיום של מעטפת תאומות וקשר הדדי בין התאומים. היא מזמנת את מעטפת התאומות ומייצרת את הזיקה הבין-החוויתית, את העצמיות הקוסמית המעניקה שלווה, כפי שמבטא החיך הנינוח.

גישה זו מתכתבת עם תפיסת האהבה הנכונה, 'אהבת האחים', ואופני התפתחותה אצל אריך פרום (18). פרום התייחס לנפרדות האנושית, לחווית האדם כמנותק מהעולם וכחסר יכולת לתפוס את העולם ואת בני האדם שבו בצורה פעילה, כחוויה היוצרת חרדה רבה, אשמה ובושה. לאדם יש צורך עמוק לפרוץ את כלא בדירותו ולהתגבר על חווית נפרדותו. הפתרון האמיתי היחיד לכך הוא האהבה. משמעות האהבה בהקשר זה היא עמדה אקטיבית שבה נמצא האדם בנוכחות בעולם, נוכחות החורגת מחייו כפרט ומביאה לאחדות עם העולם. פרום מתייחס לאהבת אחים כסוג האהבה הבסיסי ביותר, "ואהבת לרעך כמוך". מתוך אהבת האחים צומחת חווית האיחוד עם כל בני האדם, הרגשת סולידריות, אחווה ואחדות אנושית. בשונה מאהבה של חסר ישע האוהב את אדוניו בשל תלותו בהם, כפי שילד תלוי בהוריו, באהבת אחים יש כוונה טהורה, אהבה בין שווים. גם אם ייתכן חוסר שוויון רגעי – מצב שבו האחד בעל כוח והשני זקוק לעזרה – זהו מצב חולף, והאחדות היסודית מאפילה עליו. מעטפת התאומות מעודדת התפתחות סוג ייחודי זה של אהבה, המאפשרת חריגה מחיי הפרט ותחושת אחדות עם העולם, ובכך כתביו של פרום מחזקים את חשיבות קשר זה.

העברת תאומות בין תאומים

לא ניתן לדבר על תאומות בהקשר קוהוטיאני בלי להזכיר את המושג 'העברת תאומות', שקוהוט מתאר כחלק מהעברת מראה, ובכתביו המאוחרים יותר כסוג העברה שלישי. הוא מגדיר שלושה אופנים להעברות מראה המתייחסים לשלבים שונים בהתפתחות המבנה הפסיכולוגי (9). הראשון מתייחס למזיגה ארכאית באמצעות הרחבת העצמי הגרנדיוזי וחווית זהות בין הסובייקט לאובייקט. התינוק תופס את האם (ובקליניקה, המטופל את המטפל) כהרחבה או כשלוחה של העצמי הגרנדיוזי שלו, ויוצר איתה קשר של מזיגה, כשהאם נחווית כחלק מהעצמי והציפייה שלו היא לשליטה אומניפוטנטית

דומה למה שאתה מרגיש', 'מה שאני חווה דומה למה שאתה חווה' – יתגבשו ויתפתחו בעתיד לתחושת היות אדם בין בני אדם.

כפי שמראה עבודה זו, תאומות מזמנת חוויה של העברת תאומות. התאום מהווה זולתעצמי לתאומו כשנוצרת ביניהם חוויה אנושית של דמיות ואחוה מראשית החיים, ואולי אף מבטן אימם. מעטפת התאומות כוללת בתוכה את החוויות הללו, והכרה בכך מצד ההורה עשויה לאששה ואף לעודדה.

משחק נפוץ בין תאומים רכים שכבר למדו לשלוט בידיהם הוא להחליף בין מוצצים: כל אחד מסתכל בפני אחיו, מושיט יד למוצץ של אחיו ומחליפו בשלו; טועם, מוצץ קצת, מחליף וחוזר חלילה. יש כאן טעימה מהטעמים המשותפים, מחוויות המציצה וכן מהתחושה ש'מה ששלי שלי', וברב גם דמיות ביני לבינך, בינך לביני. התקשרות במשחק מראה הן על נפרדות והן על תאומות, קורצת לדמיון בין השניים, למאחד, ואולי מרכיבה גם היא את מעטפת התאומות.

האתגרים בתפיסת המערכת בכללותה ותפיסת הפנים הלוינסית

תפיסה זו מעלה, בכל זאת, שאלות על נוכחות האם עם התינוק: האם עליה לשאת תמיד את תפיסת המערכת כולה? האם תפיסת המערכת אינה פוגעת בחווית העצמי הגרנדיוזי של היחיד, מדירה את מופעי ההפצעה, דוחפת את התינוק בטרם עת לתפקודים הוריים או לכל הפחות מרצים? או יוצרת התמוססות מעוותת, כפויה ונתבעת מהעצמי?

ללא ספק, כשלים כאלה עלולים להתרחש, בעיקר אם מושם משקל רב על מעטפת התאומות לעומת מעטפות האם-תינוק הבודדות, או אם עולה תביעה נוקשה מצד המערכת הגדולה כשיש צורך אינדיבידואלי ברור. יש לבחון זאת בכובד ראש ולהיזהר מתוצאות לא רצויות אלה. אסור שתפיסת מעטפת התאומות תבוא על חשבון הקשר הפרטני בין האם לתינוק ותחמיץ צרכים פרטניים, אינדיבידואליים, הן בקוטב העצמי הגרנדיוזי והן בקוטב של דיוקן ההורה המאמיר. שאלה נוספת היא אם נשיאה והחזקה של תפיסת המערכת הכוללת אפשרית בתוך אתגרי היום יום. יש להניח שמחשבתה והווייתה של האם ינדרו הלך ושוב בין תפיסת המערכת כולה לבין התכנסות ותפיסת חלקים ממנה. למשל מיקוד במעטפת אס-תינוק בודדת, כשצרכיו של תינוק אחד יעלו ויאפילו על אלה של האחר.

תפיסת הפנים של לוינס מציעה מענה עמוק לסוגיית נוכחותה של האם עם התינוק. לפי לוינס, רגע הנוכחות עם האחר הוא רגע של נוכחות מלאה (21). למפגש עם פני האחר מיוחסת משמעות עצומה, והוא יוצר מחויבות כמעט נטולת גבולות לאחר ולטובתו. לוינס מדגיש את הנוכחות ההווה והמלאה עם האחר, נוכחות שיש בה קשב עמוק, אהבה, אחריות לאחר ונכונות לשרתו. נוכחות זו נדרשת מול כל אדם, קל וחומר תינוק. הגבול היחיד לאחריותנו לאחר הוא זיכרון כל יתר הפנים: המודעות לכך שיש עוד אינ-סוף פנים, אינ-סוף עיניים, אינ-סוף

נפשות שגם אליהם אנו מחויבים. המחויבות הראשיתית אל האחר היא אבן יסוד של החיים האנושיים, של האתיקה וההכרה האנושית. גישה כזו מחייבת אותנו לנוכחות מלאה עם האחר, שממנו נוכל להרפות רק כשהרפיה כזו הכרחית מכוח מחויבות עמוקה לפנים אחרות.

נוכל לגזור מלוינס תפיסה המבססת יכולת של האם להיות בנוכחות מלאה עם כל תינוק במצב של פנים אל פנים. כיוון שזיכרון פני התאום השני ממשיך להתקיים גם בנוכחות מלאה זו, מתאפשרים מחויבות וקשר מלאים מבלי לוותר על האחר: האחר אינו מגביל את האפשרות לזיקה איתי, וכך הוא יכול להישאר את. כך פותר לוינס את אתגריו של מיתוס התאומות בתרבות. גישה זו מחזירה לאם את היכולת למלא את תפקיד הפנים הוויניקוטיאני כראי לתינוק, או את פונקציות זולתעצמי של מראה והאמרה במעטפת האם-תינוק, בלי לבטל את חשיבות הזיקה הבין-הווייתית שאליה התינוק צומח במעטפת התאומות. לסיכום, אציין כי לא כל כשל אמפתי ניתן להסביר באפשרות של זיקה בין-הווייתית. רינת רבהון טוענת כי "נקודת המוצא הינה שהיפוכו של תסכול אינו סיפוק אלא מפגש מתאים, לפיכך, תסכול ומותאמות מיטביים אינם אופנויות מנוגדות או סותרות" (22, עמ' 41) מותאמות מיטבית אינה התעלמות מכך שכשלים אמפתיים הם בלתי נמנעים, אלא אופנות התייחסות המתקיימת בד בבד עם ההכרה בכך.

תפיסה זו עשויה לשמש פתרון למורכבות המוצגת לעיל. קיומם של כשלים אמפתיים בגידול תאומות מובן מאליו: הציפייה שתינוק רעב יחכה מעט לנחמה כשניגשים לאחיו ולא מיד אליו היא כשל אמפתי מנקודת ראותו. אולם ההיפך מכך אינו סיפוק מידי, שאינו אפשרי במצב זה, אלא מפגש מתאים; מפגש שנובע מהכרת האם בתסכול התינוק בנסיבות אלה, וקבלת הנסיבות והסבל מצידה. הכרה כזו תאפשר מפגש מתאים עם הווייתו של התינוק לנוכח הקושי.

תפיסת הפנים הלוינסית, יחד עם תפיסת מרחב הצורך, משיבות אותנו לאפשרות של קיום שלוב של מעטפת האם-תינוק עם כל יתר המעטפות, לצד הבנה שמעטפת אחת לא באה על חשבון האחרת, והכרה חיונית בכך שכשלים אמפתיים הם מחויבי המציאות.

אופן מחשבה זה ניתן להרחבה גם מעבר לתאומות, אל האחיות. ניתן לראות בתאומות סמן ייחודי של אחיות, מצב שבו שני צרכים מתחרים על המשאב ההורי משלב חיים מוקדם. כשמדובר באחים בגילים שונים המבטאים צרכים שונים, היכולת בדחיית הסיפוק גדלה. יחד עם זאת, במרחב המשפחתי ישנן חוויות רבות של התנגשות צרכים בין אחים. הוספת מעטפות אחים כערך, כפוזיציה, כדרך הכוון, יכולה להשפיע הן על הפוזיציה ההורית והן על התפתחותם של יחסי אחים שלווים ושלובים, באופן ישיר ועקיף כאחד. היא עשויה לאפשר לנו לראות את אופן ההתהוות של הקונסטלציה המשפחתית כמרחב בריאה של זיקה בין-הווייתית ועצמיות קוסמית.

ספרות :

1. ויניקוט ד. ו. (1956). מושקעות אימהית ראשונית. בתוך: עצמי אמיתי, עצמי כוזב. עמ' 143-153. תל-אביב, עם עובד, 2013.
2. ויניקוט ד. ו. (1967). תפקיד הראי של האם והמשפחה בהתפתחותו של הילד. בתוך: משחק ומציאות. עמ' 128-134. תל-אביב, עם עובד, 2007.
3. ויניקוט ד. ו. (1963). מתלות לקראת עצמאות בהתפתחות היחיד. בתוך: עצמי אמיתי, עצמי כוזב. עמ' 274-286. תל-אביב, עם עובד, 2013.
4. פלוטניק ר., תאומים באים לעולם: הלידה והימים שלאחריה, ציר ההורה. בתוך: שנינו ביחד – וכל אחד לחוד. עמ' 37-47. חולון, יסוד, 2012.
5. ויניקוט ד. ו. (1960). עיוות האני במונחים של עצמי אמיתי ועצמי כוזב. בתוך: עצמי אמיתי, עצמי כוזב. עמ' 199-233. תל-אביב, עם עובד, 2013.
6. קוהוט ה. (1977). העצמי הדו קוטבי. בתוך: השבתו של העצמי. עמ' 144-177. תל-אביב, תולעת ספרים, 2014.
7. קיטרון ד., על חשיבותו וחדשנותו של הספר. בתוך: השבתו של העצמי, היינץ קוהוט. עמ' 9-20. תל-אביב, תולעת ספרים, 2014.
8. קוהוט ה., האם הפסיכואנליזה זקוקה לפסיכולוגית העצמי? בתוך: השבתו של העצמי. עמ' 87-89. תל-אביב, תולעת ספרים, 2014.
9. קוהוט ה. (1971). סוגים של העברות-מראה: סיווג לפי שיקולים התפתחותיים. בתוך: האנליזה של העצמי. גישה שיטתית לטיפול הפסיכואנליטי בהפרעות אישיות נרקסיסטיות. עמ' 99-118. ירושלים, כרמל, 2022.
10. קוהוט ה. (1978). פסיכולוגיית-העצמי ומדעי האדם. בתוך: פסיכולוגיית-העצמי וחקר רוח האדם. הרהורים בגישה פסיכואנליטית חדשה. עמ' 99-101. ירושלים, תולעת ספרים, 2007.
11. זוננס צ. ואידן א., דבר המתרגמים והעורכים המדעיים. בתוך: האנליזה של העצמי, גישה שיטתית לטיפול פסיכואנליטי בהפרעות אישיות נרקסיסטיות. ירושלים, כרמל, 2022.
12. קולקה ר. (2010). בין הפצעה להתמוססות: מבט עכשווי על גדולה ואידיאלים במשנתו של קוהוט. בתוך: כתבים: פסיכולוגית העצמי התרומה הישראלית. עמ' 317-349. ירושלים, כרמל, 2017.
13. קוהוט ה. (1985). צורות והתמרות של הנרקסיזם. בתוך: פסיכולוגית-העצמי וחקר רוח האדם, הרהורים בגישה פסיכואנליטית חדשה. עמ' 123-149. תל-אביב, תולעת ספרים, 2007.
14. זוננס צ. ואידן א., מלינאריות ומבניות להוויה ורוח בפסיכואנליזה. בתוך: קוהוט ה., פסיכולוגית-העצמי וחקר רוח האדם: הרהורים בגישה פסיכואנליטית חדשה. עמ' 27-32. ירושלים, תולעת ספרים, 2007.
15. קוגן ק., מעשה הפירוש בראי פסיכולוגית העצמי. בתוך: גבריאל רחבי א., קלע ר., גולדברג ק., (עורכות), כתבים, פסיכולוגיית העצמי התרומה הישראלית. עמ' 99-105. ירושלים, כרמל, 2017.
16. אלבר א. ס., חמלה רדיקלית: לקראת פדגוגיה דיאלוגית בודהיסטית – תרגום חינוכי של הבודהיזם המערבי חברתית תוך דיאלוג עם הגותם של אריך פרום ומרטין בובר. עמ' 470. עבודת דוקטורט לאוני' העברית, 2020.
17. Cleary T., The flower ornament scripture a translation of the avatamsaka sutra. pp. 925. Shambala Publications, 1993.
18. פרום א. (1956). תורת האהבה. בתוך: אמנות האהבה. עמ' 15-47. לוד, זמורה ביתן, 2001.
19. קוהוט ה. (1984). העברות זולתעצמי ופירוש, בתוך: כיצד מרפאת האנליזה? עמ' 251-269. תל-אביב, עם עובד, 2005.
20. Togasho K., Kottler A. The many faces of twinship: from the psychology of the self to the psychology of being human. Int. J. of Psychoanal. Self-Psychology 7(4): 331-351, 2012.
21. לוינס ע., פרק שביעי, הפנים. בתוך: אתיקה והאינסופי – שיחות עם פיליפ נמו. עמ' 67-71. ירושלים, י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, 1982.
22. רבהון ר. (2008). השתתפות במרחב הצורך. בתוך: כתבים: פסיכולוגית העצמי התרומה הישראלית. עמ' 37-54. ירושלים, כרמל, 2017.